

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Filosoofia ja semiootika instituut
Filosoofia osakond
Praktilise filosoofia õppetool

Triinu Soikmets

David Hume'i maitsestandard kunstiteoste hindamisel

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Marek Volt (PhD)

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Hume'i mõistestik	5
1.1 Hume'i mõistete ebaselgus ja standardisõnastuse mitmetähenduslikkus	6
1.1.1 Hea ja meeldiva samastamise argumendid.....	7
1.1.2 Ühe ja mitme standardi argumendid	8
2. Maitsestandard kui reegel	11
2.1 Reeglite tuvastamine peenetundelisuse kaudu.....	12
2.1.1 Peenetundelise maitse ekslikkuse argumendid	14
2.1.2 Peenetundelise maitse tuvastamatuse argumendid.....	14
3. Maitsestandard kui hindaja otsustus	15
3.1 Hea hindaja reaalsest eksisteerimisest	17
3.1.1 Surnud ringi argumendid.....	18
3.1.2 Sotsiaal-kultuurilise keskkonna argumendid	20
4. Maitsestandard kui ajaproovile vastupidanud teos	21
4.1 Standardite muutumine ajas	22
4.1.1 Ajaproovile vastupidamise argumendid.....	23
4.1.2 Ajast sõltuva teose argumendid.....	24
5. Maitsestandardi edasiarendamine	26
5.1 Hindaja hindamine	27
5.2 Kunstiteose hindamine.....	27
5.3 Standardi kasutamine parameetrite lisamise ja mõõtmise abil	29
Kokkuvõte	31
Kasutatud kirjandus	33
Resümee	35
Summary.....	36
Lisa 1	37

Sissejuhatus

Käesolevas töö eesmärgiks on analüüsida, kas ja kuidas saab Hume'i maitsestandardi abil hinnata kunstiteoseid. Standard lahendaks Hume'i silmis paradoksi: kuigi inimeste maitset on erinevad, on siiski selge, et üks kunstiteos on parem kui teine. Töö teema valikus lähtusin soovist leida seletusi sellele, kui põhjendatud on teoste headuse hindamine igapäevases kunstipraktikas.

Rahvusoperis vaieldakse näiteks, kas on vaja nii palju etendada Pjotr Tšaikovski „Pähklipurejat“ ja „Luikede järve“. Nende lihtsate, kuid meeldejäävate meloodiatega ning kergestimõistetavate süžeedega klassikaliste muinasjuttude kõrval luuakse üha enam keerukamaid uuslavastusi. Tantsuspetsialistide hinnangul suurendaksid viimased neist teatri repertuaaripoliitika tõsiseltvõetavust ning hariksid ka publikut, kes ise aga uute suundadega kaasa ei lähe (Tuumalu 2012: 14-15). Kunstimuuseumis seistakse sama probleemi ees seoses Johann Köleri „Truu valvuriga“. Kunstiteadlased ise sellest eriti lugu ei pea, kuid samas tunnistavad selle rolli kujutava kunsti populariseerimisel rahva seas (Jõgi 2001: 3). Publiku jaoks on aga just nimetatud teosed need, mis teda tagasi teatri- ja näitusesaalidesse toob. Kelle maitse maksab siis rohkem – kas spetsialistide vähemuse või laiema publiku oma? Mis täpselt teeb need teosed heaks? Neist küsimustest lähtuvalt on töö teemaks valitud kunstiteoste, nende hindamise ja hindajate isiklike maitsete vaheline suhe, mida harutab lahti ka David Hume oma essees maitsestandardist (Hume 1757).

Hume'i esseel „Maitsestandardist“ põhineb valdav osa tema esteetika ja kunstifilosoofia alaste vaadete diskussioonist, kuigi tema esteetikateooria on põimunud tihedalt kogu tema filosoofilise süsteemiga ning seda arendatakse ka tema esseedes maitse ja kire peenetundlikkusest (Hume 1741) ja tragöödiast (Hume 1757). Need esseed omakorda põhinevad põhjalikemal uurimustel inimloomusest (Hume 1739) ning inimarust ja moraaliprintsipiidest (Hume 1748, 1751). Hume'i rõhuasetus kõnealuses essees on maitseotsuste formuleerimises ja õigustamises, mitte maitsetes endas (Gracyk 2009: 331) ning ta ei tegele maitse kui eraldiseisva võime olemasolu küsimusega, vaid maitse sõltumisega sisemisest väärtustamisest ja tundest (Dickie 1996: 123).

Hume'i loetakse eelkõige traditsiooniliseks empiristiks, kuid teda on peetud ka skeptikuks. Skeptikute meelest on maitseküsimus alati suhteline ja maitse üle vaidlemine

viljatu, kuid Hume ise vastandab end neile väites, et hoolimata maitsete mitmekesisusest peab mingi alus erinevate tasemete maitseobjektide võrdlemiseks olemas olema. Siit koorub välja tema maitsestandardi teooriat läbiv paradoks, mis on köitnud paljude analüütiliste filosoofide tähelepanu: kuidas on võimalik sobitada seda, et kunsti puhul on kõik justkui maitse asi, ent samas saame öelda, et üks kunstiteos on parem kui teine. Kuna maitsestandardi essee on esteetika ajaloos kogunud palju kuulsust ja kriitikat, on see ka koos rohke tagasisidega ka antud töös käsitlemiseks võetud.

Käesolevas töös ei ole käsitletud kõiki Hume'i essee aspekte alates moraalist ja eetikast ning lõpetades teaduse, tõe ja religiooniga, vaid keskendunud maitsestandardi seostele kunstiteoste ja nende hindajatega. Töö on jagatud viieks osaks:

1. Hume'i mõistestik. Milliseid mõisteid Hume standardi sõnastamisel kasutab ning millised probleemid nende mõistetega kaasnevad?
2. Maitsestandard kui reegel. Mis teeb teose heaks, millist rolli mängib selle juures peenetundeline maitse ja kuidas seda näha?
3. Maitsestandard kui hindaja otsustus. Kes näeb, et teos on hea ning kas ta saab reaalselt eksisteerida?
4. Maitsestandard kui ajaproovile vastupidanud teos. Kuidas mõjutab teose headust aeg?
5. Standardi edasiarendamine. Kuidas täiendada maitsestandardit nii, et seda saaks kasutada kunstiteoste hindamisel?

Töö tulemusena järeldan, et:

- Hume'i maitsestandard ei ole kunstiteoste hindamisel rakendatav
- Kunstiteoseid saab hinnata arendades Hume'i maitsestandardit edasi ning luues valemid nii hindajate endi kui kunstiteoste hindamiseks

1. Hume'i mõistestik

Hume'i essee jälgimist, mõistmist ja edasiandmist raskendab viis, kuidas ta liigub maitsestandardi lahtiharutamisel sujuvalt ühelt mõistelt teisele nende erinevust või samatähenduslikkust selgesõnaliselt välja toomata. Essees kasutab ta järgmisi mõisteid:

- tegusõnad: heakskiitmine, tunnustamine ja meeldimine; hukkamõistmine, laitmine ja mittemeeldimine jne
- omadussõnad: hea, ilus, ülev, vooruslik ja meeldiv; halb, inetu, puudulik ja ebameeldiv; tõeline, üleüldine ja universaalne jne
- nimisõnad: maitse, tunne, otsustus ja hinnang; reegel, seaduspärasus, põhimõte ja printsiip; hindaja ja kriitik jne

Mõiste „standard“ on Hume'il aga miski, mis käib kordamööda paaris küll ühe, teise ja kolmanda eelpool loetletud mõistega. Hume ise sõnastab maitsestandardi öeldes: „on loomulik otsida Maitsestandardit; reeglit, mille abil kooskõlastada inimeste erinevad tunded; vähemalt otsustust heaks kiita üht tunnet ja hukka mõista teist“ (Hume 1757: 230). Selle sõnastuse kaudu samastab ta standardi, reegli ja otsustuse. Mitmete teiste mõistete samastavad seosed ilmnevad, kui ta selgitab, kuidas standardi otsinguid on peetud viljatuks.

Standardi otsingud võivad Hume'i sõnul ebaõnnestuda esiteks nimelt seetõttu, et erinevused hinnangute ja tunnete vahel on liiga suured. Maitseid on sama palju kui maitseid ning mida detailsemalt nendesse süveneda, seda selgemad on erinevused: ilu ja inetusega seotud tunded erinevad isegi siis, kui nende üldine keeleline käsitus on sama. Pealtnäha heakskiidule osutavate väljendite taga võivad peituda väga erinevad tähendused. Teiseks teeb standardi otsingud Hume'i väitel keeruliseks asjaolu, et ainult iseendale osutav tunne on alati õige erinevalt mõistusel põhinevatest faktiotsustest, mille seast saab õige ja korrektne olla ainult üks. Ilu ei ole omadus asjades endis, vaid eksisteerib pigem vaimus, heades kunstiteostes on teatud omadused, mis kutsuvad esile meeldivaid tundeid. Kuna aga iga vaim tajub erinevat ilu, ongi tõelise ja üleüldise ilu või inetuse otsimine Hume'i hinnangul raskendatud. Teha kindlaks tõeliselt ilusat ja inetut on sama keerukas

kui teha kindlaks tõeliselt magusat või mõrudat, eriti arvestades, et sama asi võib ühel ajal tunduda olevat mõlemat neist.

Hoolimata neist raskustest paistab Hume'ile siiski, et keset maitsete mitmekesisust on olemas põhimõte ehk standard, mida heaks kiita ja mida hukka mõista, mingeid omadusi peetakse meeldivaks ja teisi mitte. Standardi kaudu seob ta omavahel kunstiteose reeglid, teose hindaja ja teose enda, millest tuleb juttu vastavalt peatükkides 2, 3 ja 4.

1.1 Hume'i mõistete ebaselgus ja standardisõnastuse mitmetähenduslikkus

Eelneval viisil formuleeritud maitsestandardi sõnastuse ja selgituse juures on niisiis suureks probleemiks hinnanguliste tegu- ja omadussõnade süsteemitu kasutamine. Korraga ja kordamööda kasutab Hume väljendeid nagu „heaks kiitma“, „tunnustama“, „ilus“, „meeldiv“, „hea“ ja „rahuldav“ ning teiselt poolt „hukka mõistma“, „laitma“, „inetu“, „taunimisväärne“ jne. Kuna ta ise ei rõhuta, millisel juhul ta milliseid väljendeid kasutab, jääb arusaamatuks, kas selline sõnasegatus on taotluslik, juhuslik või kas nende väljendite erinevusel Hume'i silmis üldse mingit tähtsust on. Kuivõrd ta kasutab neid läbisegi tunnete ja maitsete kirjeldamisel, on alust kanda taoline lähenemine üle ka nendega seotud objektidele ja kitsamalt kunstiteostele. Selle tulemusena aga ei ole võimalik näiteks järeltada, kas kunstiteos saab olla korraga hea ja ilus, peab seda olema, võib seda olla või hoopis ei tohiks seda olla.

Kuigi, nagu äsja näha oli, Hume ise sarnaseid mõisteid teineteisest selgesõnaliselt ei erista, kaasnevad sünonüümsetena näivate sõnadega sisulised nüansid. Kui Hume väidab, et heades kunstiteostes on teatud omadused, mis kutsuvad esile meeldivaid tundeid, seob ta omavahel headuse ja meeldimise. Paljud kuulsad teosed saavutavad heakskiidu aga hoopis tänu legendistaatusele, massihüsteeriale või defitsiidile, mitte tänu meeldimisele. Või vastupidi meeldivad inimestele teosed, mis spetsialistide hinnangul ei ole kunstilises mõttes head – nagu näiteks „Pähklipureja“ ja „Truu valvur“. See osutab vastupidiselt Hume'ile, et esiteks võib meeldiv tunne ehk imetus olla võlts, kui ta tuleneb süvenematust usust, et see teos on hea. Teiseks võib meeldivaid tundeid esile kutsuda ka halb või keskpärane teos. Seetõttu peaks olema ettevaatlik „hea“ ja „meeldiva“ mõistete kasutamisel ühes fraasis nii kergekäeliselt, nagu Hume seda teeb.

Kui soovime hinnata teose headust ja standardiks oleks siin reegel ja/või otsustus, siis tekib küsimus, kuidas aitaks seda headust hinnata näiteks Hume'i reegel, mis peaks kooskõlastama inimeste erinevaid tundeid:

- Teatri balletitrupi kunstiline juht: „Mina tunnen, et „Aeg“ on parem teos kui „Pähklipureja“, sest see tõstab teatri mainet ja harib teatrikülastajat.“
- Teatrikülastaja: „Mina tunnen, et mulle meeldib „Pähklipureja“ rohkem kui „Aeg“, sest seal on ilusamad kostüümid ja muusika.“
- Teatridirektor: „Mina tunnen, et hea teos on see, mis täidab teatri sisulisi eesmärke: on heaks kiidetud balletitrupi kunstilise juhi poolt ja meeldib publikule. Selline hea teos mulle meeldib, sest see täidab teatri ja minu enda eelarvelisi eesmärke (inimesed ostavad pileteid ja kultuuriminister määrab mulle rekordilise läbimüügi eest preemia).“

Küsimus on, milline Hume'i reegel saaks kooskõlastada kõiki neid tundeid, mis on seotud läbisegi meeldimise ning väärtustamisega nii sisulises kui rahalises mõttes. Või kui need tunded ei ole kooskõlastatavad, siis kelle otsustuse alusel me tunnustame ühe ja lükkame tagasi teise tunded? Kas see reegel ja/või otsustus aitab meil tõesti näha, et teos on hea?

1.1.1 Hea ja meeldiva samastamise argumendid

Hume'i meeldimise ja hindamise samastamise probleemi juures on toodud veelgi näiteid selle kohta, kuidas teos ei pea meeldima selle jaoks, et seda nimetada heaks, ja vastupidi. Kui keegi hindab midagi heaks, siis tavaliselt ikka seda, mis talle endale meeldib, samas kui kriitik ei lähtu personaalsetest eelistustest, vaid pakub pigem põhjust, miks üks või teine teos peaks olema tunnustatud või tagasilükatud (Carroll 1984: 187). Carroll toob näite õuduslugudest, mida talle meeldib lugeda ilma, et ta arvaks, et need sugugi head on. Vastupidise näitena kasutab ta aga klassikalise balleti etendusi, mida ta ise sugugi ei naudi, kuid mille puhul ta ometi tunnistab, et selle žanri teatud tippteosed on oma sordi parimad. Seega pole teose meeldimise ja selle väärtuse hindamise vaheline seos vajalik, kuigi Carroll mõnab, et tihtilugu on see siiski olemas ja see peegeldub kunstiturul liikuvast rahas. Rahale viitamine annab ühe vastusevariandi ka sissejuhatuses püstitatud küsimusele, kelle maitse maksab rohkem. Sõna otseses ja kaudses mõistes paistab maksvat rohkem selle maitse, kes rohkem maksab – maali, raamatu, balletipileti või Köleri postkaardikomplekti eest.

Vastukaaluks Hume'i hea ja meeldiva samastamisele on ka rõhutatud, et meeldima peab asi ise: kui maitse juurest kaob siirus ja tekib snobistlik ambitsioon, on tagajärjeks halb maitse, mille puhul esteetilised väärtushinnangud asenduvad mitte-esteetilisega (Santayana 2009: 76). Selgituseks toob Santayana näide klaashelmestest ja kalliskividest: kui esimesed neist siiralt meeldivad, võib see olla küll barbaarne, kuid mitte kunagi vulgaarne. Küll aga oleks taunitav armastada kalliskive ainult seetõttu, et need on kallid. Kui inimesed pole võimelised nägema ilu mujal kui suurte meistrite töödes, on nad papagoide, kelle verbaalsed ja ajaloolised teadmised katavad kinni nende esteetilise tundlikkuse puudulikkuse (ib 77). Kuigi Santayana ei ole oma argumentatsiooni ehitanud üles otseselt Hume'i vastu, näitab see siiski, et head ja meeldivat ei saa samastada ega teineteisest sõltuma panna.

Hea ja meeldiva eraldamise vajalikkuse kasuks toodud argumendid iseloomustavad „loogilise sõltumatuse“ teesi (Volt 2007: 87). See tähendab, et headuse ja meeldimise vahel ei ole paratamatut seost. Meeldimine on psühholoogiline nähtus ja kuna hindamisteoreetikud käsitlevad hindamist pigem standardi rakendamisenä, siis tunded ja meeleolud ei tohiks asjasse puutuda. Kui headus ehk väärtus on püsiv, siis meeldimine kui psühholoogiline reaktsioon on ebastabiilne. Selle teesiga kaasnevad aga omakorda uued puudused. Isegi kui väita, et meeldivuse ja väärtuse samastamine on labase maitse tunnus, siis reaalsuses peavad paljud siiski väärtuslikuks just seda, mis neile meeldib ja vastupidi. Lisaks kaasneb sõltumatuse teesiga väärtuse liigi määramatuse probleem. Kunstiteosed saavad olla head mitmel erineval viisil, esteetiliselt hea teos ei pruugi hea olla moraalsest, poliitilisest, ajaloolisest vms aspektist, ning vastupidi. Meeldimise ja väärtustamise eraldiseismist ei saa seega tõendada ilma eelnevalt headuse liiki määratlemata. Viimaseks ei pane sõltumatuse teesi pooldajad tähele ka seda, et kuivõrd standardeid luuakse, mitte ei avastata, siis võib luua ka meeldimisele tuginevaid standardeid. Isegi kui sõltumatuse tees peab muus osas paika, tuleks selle juures välistada, et hindamisstandardiks saab olla meeldimine (ib 90).

1.1.2 Ühe ja mitme standardi argumendid

Kui Hume ütleb, et „on loomulik otsida Maitsestandardit; reeglit, mille abil kooskõlastada inimeste erinevad tunded; vähemalt otsustust heaks kiita üht tunnet ja hukka mõista teist“, siis lisaks mõistesegadusele toob ta kaasa veel ühe probleemi. Standardi

kaheosalise määratluse keeruline struktuur ja mõistete mitmetähenduslikkus tekitab küsimuse, kas standardeid on tema teoorias rohkem kui üks.

Kui Hume kirjeldab standardit reegli või otsustusena, siis võimaldab see kaht erinevat tõlgendust (Wieand 1983: 130). Esimese tõlgenduse korral on tegu reegluga juhul, kui kooskõlla viimine õnnestub ning kui ei õnnestu, siis on tegu otsustusega eelistada üht tunnet teisele. Sellisel juhul oleks standardi eesmärgiks kooskõlastada tundeid näidates, et nendevahelised konfliktid on pigem näivad kui reaalsed. See aga viiks meid skeptitsismini, mis Hume'ile ei sobiks. Teise tõlgenduse kohaselt on standard reegel või kui ta seda ei ole, siis on ta vähemalt otsustus: nende vahele tõmmatakse selge piir. Kooskõlastamine tähendaks siin kas heakskiitu või hukkamõistu – vaidlevate poolte tunded on kooskõlas, kui me teame, kumma oma on õige. Wieand järeldeb lõpuks, et vajame kahte standardit: ühte objektide hindamiseks ja teist hindajate otsustuste korrektsuse hindamiseks (ib 140).

On leitud, et Hume'i standardi definitsioon tekitab rea olulisi ja sisulisi küsimusi reegli ja otsustuse vastandamisest ning tunnete kooskõlastamise ja nende heakskiitmise/hukkamõistmise vastandamisest, mis viib kokkuvõttes topeltstandardi vajaduseni (Shelley 1994: 437). Kui Wieand leiab, et see definitsioon ei oma essee kontekstis tähendust, siis Shelley omakorda peab seda kogu essee tuumaks. Ka Shelley järeldeb, et üks standard on aluseks teoste hindamisele ja teine kriitikute hindamisele, kuid ta küsib siiski, milleks teine neist vajalik on. Vastuse leidmiseks pöördub ta tagasi algse definitsiooni juurde, millest jääb mulje, et Hume pole kindel, kumb ikkagi on standardiks – reegel või otsustus. Me ei tea, millistele reeglitele vastavad teosed väärivad meie tunnustust, kuid kui teame, milliste hindajate otsustused seda väärivad, muutub pilt selgemaks. Kui reeglid formuleeritakse ainult heade hindajate poolt tunnustatud teoste põhjal, ei saa reeglid minna vastuollu hindajate otsustusega, vaid on lausa nende võimete toimimise aluseks. Seega moodustavad reegel ja otsustus tervikliku standardi ehk topeltstandardi (ib 443).

Kui eelnevas kahes tõlgendustes on reeglit ja otsust maitsestandardi defineerimisel käsitletud kui alternatiive, siis kolmas võimalus on liita nad üheks. Hume leiab otsitava standardi selles, mida ta nimetab „heade kriitikute ühisotsuseks“ (Levinson 2002: 227). Ühe ja sama printsiibi ehk standardiga saab lihtsalt teha kaht erinevat asja: esiteks määratleda teosed, mis on tõeliselt ilusad, sest head hindajad neid eelistavad; ning teiseks

hinnata ilu kohta käivate eraldiseisvate hinnangute suhtelist õigsust vaadeldes, kui lähedale nad jõuavad heade kriitikute omale.

Kõik kolm tõlgendust viitavad sellele, et standardi olemus pole sugugi nii ilmselge, kui Hume väidab. Kaks esimest neist – mitme standardi ja topeltstandardi argumendid – pole aga tõenäolised. Arvestades, kui ebasüsteemselt Hume kasutab mõisteid „standard“, „printsiipt“, „reegel“ ja „otsustus“, ei ole usutav, et ta nendega kordamööda kavalalt mängides peitis ridade vahele ühe standardi teoste ja teise hindajate jaoks. On tõenäolisem, et kui ta üldse midagi silmas pidada soovis, siis seda, mida Levinsongi: üks ja sama standard on abiks nii heade kunstiteoste kui nende hindajate määratlemisel. Nii või teisiti osutavad kõik kolm tõlgendusvõimalust, et Hume'i mõistestik on segadusttekitav ja see seab kahtluse alla, kas nende mõistete kaudu avatud standard on kunstiteoste hindamisel kasutatav. Ükski neist võimalustest ei aita meil jõuda lähemale küsimusele, kas teos on hea või mitte.

Kokkuvõttes on ilmselge, et lisaks „hea“ ja „meeldiva“ mõistetele tekitavad probleeme ka „standardi“, „reegli“, „otsustuse“, „põhimõtte“ ja „printsiiibi“ mõisted ning nende omavahelised seosed. Kuna Hume kasutab neid väljendeid kordamööda ja korraga, pole üheselt arusaadav, kas ta mõistab standardi all reeglit, mis ütleks, milline teos on hea; hindaja otsustust, et teatud teos on hea; või mõnda konkreetset teost ennast. Järgmistes peatükkides 2, 3 ja 4 analüüsitaksegi kõiki kolme varianti.

2. Maitsestandard kui reegel

Kui eeldada, et maitsestandardiks on reegel, mis sätestab hea teose parameetrid, tuleb uurida, mida Hume peab silmas kunstireeglite all. Olles jõudnud järeldusele, et üks kunstiteos peab mingil põhjusel olema teisest parem, analüüsib Hume edasi hea ehk ilusa kunstiteose seaduspärasusi. Seaduspärasused tuginevad tema väitel kogemusel, mille käigus vaadeldakse inimloomuse tavapäraseid tundeid ja seda, mida on erinevatel aegadel erinevates paikades heaks kiidetud. Neid seaduspärasusi nimetab Hume kunstireegliteks, andmata mõiste enda kohta muid selgitusi peale selle, et need on avastatud kas loomuliku ande või vaatluse teel. Kunstireeglite avastamine omakorda nõuab mitmeid soodsaid tingimusi (täiuslik vaimuselgus, mõttemälu, objektile suunatud tähelepanu, sisemiste organite terve seisund) ning väliste takistavate (n vale valgus) tegurite puudumist.

Kuigi mõned objektid on loomupäraselt loodud esile kutsuma meeldivaid tundeid ehk naudingut, ei tunne paljud seda kujutlusvõime peenetundelisuse puudumise tõttu – omadus, mille Hume seletab lahti näitega kahest veinimaitsjast, kes head veini mekkides tajusid selles üks naha, teine raua maitset, mis – nagu hiljem veinivaati tühjendades selgus – oli põhjustatud selle põhjas olevast nahkse rihmaga raudvõtmest. Hume'i silmis viitab see näide veinimaitsete peenetundelisele maitsemeelele, mis suudab tunda iga maitstava objekti eraldiseisvat koostisosa. Näide toovad hõlpsalt esile ka suure sarnasuse mentaalse ja kehalise maitse vahel. Nagu ilu ja inetus, nii ka magus ja mõru – või antud juhul nahk ja raud - ei ole ise objektide omadused, vaid kuuluvad tunde juurde. Teatud omadused aga objektides siiski on ja need omadused tekitavadki tundeid, mida tunneme, kui objekti vaatame või maitseme.

Nahkrihmaga raudvõtme leidmine toob Hume'i sõnul esile justkui reegli, mis õigustab veinimaitsete otsustust. Kui vaati poleks tühjendatud, oleks maitsete maitsemeel olnud siiski peenetundeline, kuid seda oleks olnud raske tõestada. Samamoodi saaks Hume'i arvates eristada maitse määrasid sõnakunstiteoste puhul. Kui printsiip sobib kasutamiseks ka sellise juhtumi korral, kus isik ei taju või ei tunne selle mõju, peitub viga järelikult temas endas ja tema tundlikkuse puudumises. Kuigi peenetundelise maitsega isikuid esineb harva, on nad Hume'i hinnangul teistest kergesti eristatavad, sest neid iseloomustab mõistuse kindlus, usaldusväärsus ja võimete ülimuslikkus.

2.1 Reeglite tuvastamine peenetundelisuse kaudu

Hume järeldab niisiis, et nahkrihmaga raudvõtme leidmine peenetundelise maitse abil aitab meil avastada kunstireegli. Selle järelduse juures jääb aga segaseks, mida see reegel peaks määrama – kas ainult peenetundelise maitse tingimused, veini enda headuse tingimused või mõlemad? Huvitav paralleel on jäänud kahetsusväärset lõpuni arendamata. Sellele võib veidi selgust tuua näite allikaks oleva originaalteose uurimine, kus legendaarse seikleja Don Quijote kannupoiss Sancho Panza hoopseb oma veiniasjatundliku suguvõsaga:

„Te vist arvate, et mul oli raske teie veini ära tunda. Eks ole hea, kannupoisi-härra, kui inimesel on nii suur ja loomulik anne veinide tundmiseks nagu minul, et mul on tarvis teda ainult nuusutada ja kohe ütlen ära ta päritolumaad, sordi, maigu ja vanuse ja missugused muutused temaga võivad sündida ja kõik asjaolud, mis veinisse puutuvad. Aga siin pole midagi imeks panna, sest minu suguseltsis, isa poolt, oli kaks kõige paremat veinitudjat, keda La Mancha pika aja kestel näinud. Selle tõenduseks jutustan teile, mis neil kord juhtus.

Ükskord anti neile mõlemale proovida veini ühest vaadist, küsides nende arvamist veini sordi, omaduste, headuse või halbuse kohta. Üks proovis keeleotsaga, teine tõstis veini ainult nina juurde. Esimene ütles, et sellel veinil on raua maitse, teine, et tal on ennem kórdoba-naha lõhn. Peremees ütles, et vaat on puhas ja veinile ei ole midagi juurde lisatud, mis võiks talle raua maitse või kórdoba-naha lõhna anda. Siiski kinnitasid mõlemad kuulsad veinitudjad seda, mis nad olid öelnud. Aeg läks, vein müüdi ära, ja vaadi puhastamisel leiti selles väike võti, mis rippus kórdoba-nahast rihma küljes (Cervantes 2007: 484).

Algtekstis on ilmselgelt osutatud veinimaitsete laitmatule „tundele“, kuid kuivõrd neilt siiski küsiti veini omaduste kohta, jääb endiselt õhku küsimus: mille kohta Hume'i viidatud reegel ikkagi käima peaks? Kui ta peaks osutama maitse peenetundelisusele, siis ei saa arvestamata jätta maitse eelnevaid kogemusi ja mälestusi – me oleme tundlikumad nende aistingute suhtes, millega meil on varasemast tihedam kokkupuude olnud. Ehk oli üks maitsetest (varasemalt) elukutselt sepp ning teine nahktooteid valmistav käsitöölaine, mis tingis nende erilise tundlikkuse just nende materjalide suhtes – siinjuures ei pea nad olema töö käigus neid maitanud, vaid lihtsalt viibinud pikka aega vastavate aroomidega keskkonnas. Teatavasti on füüsilise maitsemisaistingu peamine komponent just lõhn, millele osutab tegelikult ka originaalviide: „teine tõstis veini ainult nina juurde“. Lisaks - kuigi tegu oli veiniekspertidega, ei tähenda see, et nad üleüldiselt peente jookide-sööki alal

asjatundjad oleksid olnud. Seda enam, et kumbki tundis ainult üht kõrvalmaitset kahest – järelikult olid nende oraalsed maitsmisorganid nagunii ebatäiuslikud ja peenetundelisusele nad ei pretendeeri.

Kui käsitleda võtme leidmist kui reeglit veini headuse kohta, siis tasub arvesse võtta ka teisi põhjuseid, mis seda headust rikkuda võivad. Rauamaitset võib põhjustada ka viga veini valmistusprotsessis või laagerdamisel, maitsja poolt manustatud ravimid või miski, mida maitsja vahetult enne sõi ja mis koostoimena sellise efekti tekitab. Hume võib väita, et see kõik kuulub väliste takistuste ja ebasoodsate tingimuste kategooriasse. Kuid juhul, kui võtit ehk reeglit poleks leitud, oleksid kõik need variandid lauale jäänud. See näitab, et hinnangu andmisel ei pruugi me olla üldse teadlikud sellistest potentsiaalsetest silmaga nähtamatutest asjaoludest. Kõigele lisaks võib ka võtit ennast käsitleda kui „välist“ takistust ning sellisel juhul poleks veinimaitsjate hinnangul üldse mingit tähtsust olnudki, ei maitsmishetkel ega hiljem. Nahkrihmaga raudvõtme kui reegli avastamise näite juures tekib niisiis palju vastuolusid ning on kahetsusväärne, et Hume ei lisa juurde rohkem illustreerivaid näiteid selle kohta, kuidas saaks seda reeglit kasutada teiste kunstiliikide juures.

Püüame näiteks leida „Luikede järvest“ sellise reegli, mis tooks esile, et teatri balletitrupi kunstiline juht on peenetundelise maitsega, sest ta suudab tajuda selle eraldiseisvaid koostisosi paremini kui tavaline teatrikülastaja. „Luikede järvega“ seostuvad mõlemal üsna samasugused tunded, nagu „Pähklipurejaga“, mille puhul juba nägime, et need on vastuolulised. Peenetundelise maitsega balletitrupi kunstiline juht näeb, et „Luikede järve“ solist teeb tüüpilise vea ja ei siruta oma labakätt piisavalt välja. Kas see rikub teose ära, nagu nahkrihmaga raudvõti rikkus ära veini? Teatrikülastaja seda viga ei näe, talle teos meeldib, ta tuleb seda veel vaatama ja soovib teistelegi. Teatridirektor on müüginumbrite üle õnnelik ja kuulutab ajakirjandusele, et „Luikede järve“ on hooaja parim lavastus. Ajaleht avaldab vastava pealkirjaga uudise ja külastajaid tuleb aina juurde, sest neile meeldib see, mis meeldib kõigile teistele ja mis on meedia väitel hea. Kas tõesti peaks ainult väljasirutamata labakäsi meile näitama, et teos on halb? Vaevalt küll. Peenetundelisus on nahkrihmaga raudvõtme kui kunstireegli looja juures välistatud ja see paralleel ei ole kunstiteoste hindamisel kasutatav.

2.1.1 Peenetundelise maitaja ekslikkuse argumendid

Eelpool kirjeldatud veinimaitajate ebatäiuslikku maitsemeelt – kui kumbki neist ei tundnud mõlemat kõrvalmaitset, pole kumbki neist ka peenetundeline – on tähele pandud varasemaltki. Kui soovime mõelda maitajast kui päris-inimesest, peame seetõttu tunnistama tema potentsiaalset ja tahtmatut ekslikkust (Wieand 1983: 140). Kriitikud, kes oma otsustustega kehtestavad standardeid, vajavad ka ise standardeid oma otsuste õigsuse hindamiseks, nagu selgus juba peatükis 1.1.2. Peenetundelise maitse reaalne eksisteerimine on kahtluse alla seatud veel ka viitega selle kohta, kuidas Hume'i tõlgendus erineb loo originaalst. Nimelt, nagu algviidet uuesti lähemalt uurides näha võib, täheldasid veinidegusteerijad küll kõrvalmaitsete esinemist, kuid ei nimetanud veini muus osas heaks, nagu Hume seda väitis neid tegevast (Shelley 1994: 439). Põhjus võis Shelley sõnul peituda Hume'i soovis näidata, et tõelised hindajad polegi reaalsed, vaid ainult ideaalsed: kui veinimaitajad ei ole peenetundelise maitsega, ei ole seda keegi; kui nad võivad vahel eksida, võivad seda kõik.

2.1.2 Peenetundelise maitse tuvastamatuse argumendid

Vastuargumendina võtme kui reeglilooja näitele on proovitud sõnastada veel konkreetseid maitseprintsippe, näiteks: „Ühtsuse kõrge tase, mis on isoleeritud teose teistest omadustest, toob alati kaasa ilu teoses“ (Dickie 1996: 132). Selle printsibiiga peaksid Hume'i kohaselt soostuma kõik, sh mitte-peenetundelised ehk tundetud isikud. Printsip aga ei näita tundetule isikule, et ta on ekslik, kuna ta ei pannud tähele midagi sellist, mida panid veinimaitajad: nahkrihmaga raudvõtit. Kui ta ka tunnistab printsipi ja võib olla teadlik „eraldiseisva ühtsuse kõrgeast tasemest“ lihtsakoelisemate juhtumite korral, ei näe ta veel sellepärast, et peenemate juhtumite korral ta seda ühtsust ei märka. Lisaks leiab Dickie, et kui Hume ütleb, et peenetundelise isiku saab hõlpsalt tuvastada tema arusaamise teravuse ja võimete üliluslikkuse järgi, siis kerkib esile järgmine probleem. Isik, kes ei ole peenetundeline, ei suuda ka tuvastada, et teine seda on. Kui mul endal on piisav arusaamine matemaatikast ja muusikast, suudan ma küll näha ja tuvastada, et kellelgi teisel on see arusaamine veel parem ja kõrgemal tasemel. Kuid ma ei ole võimeline nägema, et tal on see samahästi olemas luule, maalikunsti või mõnes muus vallas, milles mul endal puudub igasugune arusaamine täielikult (ib 134). Isegi kui peenetundeline maitse ja maitaja siiski eksisteeriks, ei suudaks tundetud maitajad neid ära tunda.

3. Maitsestandard kui hindaja otsustus

Olles jätnud kõrvale variandi, et peenetundelise maitse kaudu sõnastatud reegel saaks olla teose hindamise standardiks, analüüsime järgmist varianti. Selleks variandiks on peenetundelise maitsega isiku otsustus. Peenetundelise maitsemeelega isikut nimetab Hume tõeliseks ehk heaks hindajaks. Lisaks peenetundelisusele peab hindajal vastama veel neljale tingimusele:

- praktiseerimiskogemus - kunstiteoste ehk ilu vaatlemine ja kogemine
- võrdlusmoment – kunsti ehk ilu erinevate liikide võrdlemine
- eelarvamuste puudumine – kunstiteosega samasse konteksti astumine
- hea taju – mõistusel tuginev kunstiteose tajumine

Hume'i jaoks arendab maitsemeele annet kõige enam kunsti praktiseerimine, iluliikide korduv uurimine ja võrdlemine. Esmakordselt objekti silma või kujutlusvõimega tajudes satub tunne segadusse ning vaim ei suuda anda hinnangut objekti väärtustele või puudustele. Maitsemeel ei suuda tajuda eraldiseisvaid omadusi, veel vähem eristada iga omaduse üksikuid karaktereid, ega kindlaks teha selle headuse olemasolu ja taset. Kuid kui omandada nende objektide suhtes kogemusi, muutub ka tunne täpsemaks. Sama vilumus, mille praktika annab mistahes töö täitmise juures, on omandatav samade vahenditega ka selle töö hindamisel. Seega on ilu mõistmiseks ja teose hindamiseks vajalik praktika ning teoste uurimine erinevates valgustes. Ilu vaatlemise praktiseerimisel on vajalik ka võrrelda ilu erinevaid liike ja tasemeid ning hinnata nende proportsioone üksteise suhtes. Inimene, kellel pole võimalust võrrelda erinevat sorti ilusid, ei sobi avaldama arvamust mistahes talle esitatud objekti kohta. Ainult see, kes on vilunud nägema, uurima ja kaaluma erinevaid teoseid, mis on erinevatel aegadel ja erinevate rahvuste poolt imetletud, saab Hume'i teoorias hinnata teose vooruseid ja puuduseid.

Ilu praktiseerimine ja selle liikide võrdlemisel tuleb Hume'i hinnangul hoida vaim vaba kõigist eelarvamustest, et anda teosele adekvaatne hinnang. Mitte miski muu peale uuritava objekti enda ei tohiks hindaja kaalutlusse siseneda. Kunstiteos peab olema vaadeldud teatud vaatenurgast, nii kunstiteose looja kui selle hindaja poolt. Hume toob näite kõnemehest ehk elukutseliselt oraatorist, kes suunates oma kõne publikule peab arvesse võtma viimase andeid, huve, arvamusi, ihasid ja eelarvamusi. Ja kui hindaja selle

kõnega tutvub, peab ta samuti õiglase hinnangu andmiseks asetama end samasse situatsiooni, milles viibis tollane publik. Vastasel korral ei tunne ta ilu ja inetust nii, nagu ta oleks teinud seda siis, kui ta oleks iseend hetkeks kõrvale jätnud. Tema järeldustel poleks enam krediiti.

Eelarvamus moonutab intellektuaalseid võimeid, mille toimimiseks on aga vajalik mõistus ja hea taju. Vooruseid ja puuduseid ei saa tajuda see, kelle mõtlemine ei suuda hoomata kõiki ilu ja inetuse osi ega neid omavahel võrrelda terviku tajumiseks. Sama võimete täiuslikkus, mis aitab kaasa mõistuse arengule, on Hume'i sõnutsi omane ka tõelise maitsemeele toimimisele.

Kirjeldatud tingimusi kokku võttes selgitab Hume, mis juhtub, kui hindaja nendele tingimustele ei vasta. Kui hindajal ei ole peenetundelisust, on ta mõjutatud ainult teose suurematest ja ilmsematest omadustest ega märka peenemad nüansse. Kui ta ei kasuta praktikat, on tema otsustus kõhklev. Kui tal ei ole võrdlusmomenti, võib ta imetleda teoseid ja ilusid, mis pigem vääriskid puuduse nime. Kui ta kannatab eelarvamuste mõju all, satuvad tema loomupärased tunded eksitusse. Kui tal puudub hea taju, ei ole ta võimeline märkama teose ülesehituse ilu. Kuna enamusel inimestest neid omadusi pole, on Hume'i järeldusena harvad ka kaunite kunstide üle langetatud tõeliselt väärtuslikud otsustused. Üksnes hea taju, mis on ühendatud peenetundelisusega, arendatud praktika ja täiustatud võrdluse poolt ning vaba eelarvamustest, annab hindajale õiguse otsustada teose headuse üle.

Sellise hindaja otsustus omakorda olekski Hume'i sõnutsi maitse ja ilu tõeline standard. Kuigi maitse printsiibid on universaalsed ja seda peaaegu kõigi inimeste puhul, sobivad vähesed neist andma hinnangut mistahes kunstiteosele. Hume püstitab küsimuse, kust siiski selliseid hindajaid leida ja mille järgi nad ära tunda. Standardi kui tõsiasja olemasolu tunnistades mööname, et tõelise hindaja tuvastamisel on tegu fakte, mitte tundeid puudutava küsimusega. Kõik nõustuvad, et hea tunnetus ja eelarvamustevabadus on väärtuslikud, järelikult on tõelise standardi olemasolu ilmselge. Hume'i hinnangul piisab, kui me suudame tõestada, et kõigi indiviidide maitse ei tugine võrdsel alusel, kuid leidub neid, kellel on teise ees eeliseid universaalse tunde teadvustamisel.

3.1 Hea hindaja reaalsest eksisteerimisest

Tulles tagasi „Luikede järve“ solisti välja sirutamata labakäe näite juurde, vaatame, kes võiks olla Hume'i mõistes hea hindaja, kes seda kätt üldse märkab. Selleks võiks olla näiteks teatri balletitrupi kunstiline juht, kes on tantsukunsti ise praktiseerinud ning tantsukunsteoseid nii vaadelnud kui võrrelnud. Tal on selles vallas nii teoreetilisi teadmisi kui tõenäoliselt ka mõistust ja head taju, vastasel korral ei oleks ta saanud pärast tantsijakarjääri lõppu balletitrupi kunstiliseks juhiks. Selle kõige tulemusena tajub ta „Luikede järve“ eraldiseisvaid osi, näiteks väljasirutamata labakätt, ning on seega peenetundelise maitsemeelega. Küsitav on aga, kuivõrd suudab ta olla eelarvamustevaba ning kõik need kogemused ja teadmised enda otsustuse langetamise juurest eemaldada? Kui ta valib ehk hindab, milline teos võtta mängukavva, põhineb tema otsustus paljuski eelarvamustel näiteks selle kohta, et teatri maine vajab tõstmist või et publik vajab harimist. Need on asjaolud, mis ei puutu kuidagi sellesse, millises kontekstis asusid balleti loomise ajal selle helilooja ja koreograaf. Tundub, et hea hindaja ei suuda kunagi vastata korraga kõigile viiele tingimusele.

Lisaks viiele tingimusele vastamise eeldusega kaasneb hea hindaja kirjeldamisel teinegi raskus. Kui Hume väidab, et vähesed sobivad hindama mistahes kunstiteost või seadma oma universaalset tunnet standardi aluseks, näib ta ühtlasi eeldavat, et need vähesed siiski on igas kunstivaldkonnas andekad. See aga on vähetõenäoline. Oletame, et vein on kunstiteos ning peenetundeline hindaja on see, kes suudab pimesi eristada erinevaid veine, nende päritolumaid, viinamarjasorte, aastakäike ning tajuda võõrkehasid vaadi põhjas. Nüüd tekib küsimus, kas selline veinihindaja on ühtlasi peenetundeline spetsialist poeesia, kujutava kunsti või mistahes muul alal? Kas saame lugeda heaks hindajaks näiteks Köleri-asjatundja, kes vastab kõigile Hume'i kirjeldatud viiele tingimusele, kuid kes ei märka „Luikede järve“ solisti väljasirutamata labakätt? Taoliste küsimusele Hume oma teoorias otsest vastust ei paku, kuigi tema sõnastusest – „vähesed sobivad hindama mistahes kunstiteost ja seadma oma universaalset tunnet standardi aluseks“ – võiks järeldada, et tõeline hindaja on siiski spetsialist igasuguse kunsti alal. Kuna selline järeldus on aga ebareaalne ja selline hindaja ei saa eksisteerida, tuleks hea hindaja hindamisala selgesõnalisemalt kitsendada.

Siinkohal tuleb silmas pidada, et Hume ei arutle oma kõnealuses essees, mis on üldse kunstiteos kui selline. Samal ajal, kui tema kaasaegsed arutlevad aktiivselt kaunite kunstide mõiste ja liigistiku üle, Hume sellega ei tegele, vaid pühendub oma näidetes peamiselt kirjandusele ja teatrile ning nagu möödamindes liigitab muusika, maalikunsti ja ilukõned ühte gruppi luule ja esseistikaga (Gracyk 2009: 332). See võibki olla põhjuseks, miks Hume ei ole arvestanud, et tegelikult on erinevate kunstiliikide teosed tohutult erinevad ja on võimatu eeldada, et keegi suudaks neid kõiki vaadelda ja võrrelda. Sellisel juhul ei saa me aga rääkida hindaja universaalsest tundest standardi ehk otsustuse alusena.

3.1.1 Surnud ringi argumendid

Olles määratlenud hea kunsti selle kaudu, mida tunnustavad head hindajad, kes vastavad viiele tingimusele, satub Hume surnud ringi, kus head kunsti defineeritakse hea hindaja terminites ja vastupidi (Kivy 1967: 60). Ringi ülesehitus on järgmine: head kunstiteosed on teosed, mis on tunnustatud heade hindajate poolt; head hindajad vastavad viiele tingimusele; viiele tingimusele vastavad hindajad on hindajad, kes tunnustavad häid kunstiteoseid. Siinkohal tuleb taas tähele panna, et Hume samastab hea kunstiteose iluga ning Kivy võtab selle samastamise üle.

Järeldus ringisattumise kohta on Kivy arvates osaliselt õige, osaliselt mitte, sest viiest tingimusest vaid kaks viivad meid ringteele. Enne, kui oleme valmis määratlema, kas kriitik on ilu praktiseerimisega piisavalt tegelenud, peame suutma ilu ära tunda. Ning enne, kui oskame öelda, kas ta selle liike on võrrelnud, peame teadma, milline ilu on kõige ilusam. Lähtudes Hume'i hea hindaja määratlusest saab ilu defineerida ainult hea hindaja terminites, head hindajat ennast vaid praktika ja võrdlusmomenti terminites ning praktikat ja võrdlusmomenti omakorda ilu mõisteid kasutades. See viib meid ilmselgelt ilu ehk hea kunstiteose defineerimisel suletud ringi.

Kuid ülejäänud kolme tingimuse juures – peenetundelisus, eelarvamuste puudumine ja hea taju - on Kivy hinnangul olulised ühised tunnusjooned, mida võivad omada ka teised isikud peale heade hindajate. Need kolm tingimust on vajalikud ka teiste tegevuste juures peale esteetiliste otsustuste. Seega on need identifitseeritavad ka muude märkide järgi kui hea kunsti tunnustamine hea hindaja poolt. Defineerides head kunsti hea hindaja

terminites, ei pea Hume tingimata defineerima head hindajat hea kunsti terminites. Ring on murtud.

Näiteks peenetundelisuse defineerimisel võtab Kivy appi viite Hume'i varasemale esseele „Maitse ja kire peenetundlikkusest“. Sellest selgub tema väitel, et üldise emotsionaalse tundlikkusega isikud omavad ka esteetilist tundlikkust, mistõttu saab peenetundelist maitset identifitseerida mitte-esteetilise tingimuse ehk peenetundelise kirega. Sellest vaatest saame head kunsti defineerida peenetundelisuse terminites, vältides samas surnud ringi. Hea kunst on heade hindajate poolt tunnustatud kunst, head hindajad omavad peenetundelist maitset, peenetundeline maitse käib kaasas peenetundelise kirega (ib 61).

Seda tehnilist tuletust – peenetundeline maitse ja peenetundeline kire käivad käsikäes - ei toeta aga teiste kunstifilosoofide tähelepanekud. Selline järeldus sunniks meid uskuma ebatõenäolisi psühholoogilisi hüpoteese, kuna reaalsuses võib emotsionaalne inimene olla kunsti suhtes tundetu ja ka vastupidi (Carroll 1984: 189). Samuti on essee „Maitse ja kire peenetundlikkusest“ puhul viidatud, et Hume peab seal peenetundelist kirge hoopis ebasoovitavaks nähtuseks, mis toob kaasa kannatusi ja vastandub peenetundelisele maitsele (Townsend 2001: 188). Lisaks on leitud, et Hume'i kombel moraalset ja esteetilisi tundeid sidudes on võimatu heaks kiita suuremat osa kunstist, kui just ei olda võimelised tegema erapooletuid moraalset otsuseid (Davies 2009: 333).

Niisiis ei saa me hinnata, kas hindaja on ikka piisavalt palju tegelenud kunsti praktiseerimise ja võrdlemisega, sest nende mõistete defineerimisel tekib suletud ring, kus praktiseerijat seletatakse praktiseeritava kaudu. Kuigi Kivy püüab ringist pääsemiseks head hindajat defineerida peenetundelisuse ja moraalsete seoste kaudu, põrkume siin kohe kokku ühest küljest psühholoogiliste tõsiasjade ja teisest küljest Hume'i „peenetundelise kire“ definitsiooni probleemsetega. Kui lisada siia eelnevad tähelepanekud selle kohta, et hea hindaja on ekslik, ei suuda vastata korraga kõigile viiele tingimusele ega olla iga kunstiliigi ekspert, on aina enam selge, et tema otsustust ei saa võtta maitsestandardi aluseks. Kui see on nii, ei saa sellisel kujul sõnastatud standardit kasutada ka kunstiteoste hindamiseks ega hinnangute õigustamiseks.

3.1.2 Sotsiaal-kultuurilise keskkonna argumendid

Hume'i hea hindaja tingimused toovad lisaks surnud ringi probleemile kaasa veel teisegi - küsimuse selle kohta, miks peaks ühiskond sellise hindaja otsustust tunnustama. Isegi kui me nõustume, et viit omadust omavad isikud on autoriteetsed otsustajad, ei tee me seda muul heal põhjusel, kui tulenevalt sotsiaalsest olukorrast ja argpükslikust konservatismist (Elridge 2003: 168). Sellega viitab Elridge omakorda Smithile ja Bourdieule, kes osutavad, et ühe või teise maitse tunnustamise aluseks on just sotsiaalsed tingimused. Hume võib sellele omakorda vastata, et paremat alust autoriteedi määratlemiseks ei ole. Kuid Elridge'i hinnangul ei ole Hume siiski täielikult tabanud inimeste ja tõeliste hindajate suhet. Nimelt ei ole me huvitatud üksnes kunstiteoste identifitseerimisest ja paremusritta järjestamisest, vaid soovime ka mõista ja tunda, kuidas täpselt on kunstiteosed väärtuslikud. Head hindajad aitaksid meid selle juures, kui nad lisaksid oma hinnangutele ka sisulised märkused, kuid Hume ei paista seda vajalikuks pidavat (ib 170).

Sotsiaal-kultuurilisele olukorrale viidates on Hume'i viie tingimuste seast analüüsitud ka eelarvamuste puudumise tingimust. Kui Hume ütleb, et „kriitik peab hoidma oma vaimu vabana igasugusest eelarvamusest ja laskma mitte millelgi sinna siseneda peale uuritava objekti enda“, vastandub see selgelt teistele tingimustele: praktika, hea taju, võrdlus (Shusterman 1993: 106). Nimelt eeldavad viimased tingimused, et lisaks tajutavale objektile on mängus eelarvamused selle kohta, kuidas selliseid objekte peaks üldse tajuma. Kui kriitik asetab ennast autori või tema publiku olukorda, siis ta mitte ei vabasta ennast eelarvamustest, vaid võtab omaks autori ja tema publiku eelarvamused. Tegu on pigem ühiskondlikult formuleeritud ja kultuuriti varieeruvate, mitte „inimesele üleüldiselt“ iseloomulike omadustega. Hume'i hea hindaja viis tingimust ei ole seega naturalistlikku laadi, vaid pigem sotsiaalsed. Nende arendamine sai vähemalt Hume'i ajal olla võimalik ainult hästikasvatatud ja haritud kõrgkihile, kes Shustermani hinnangul Hume'i teoorias hakkavad teisi kodanikke oma kunstimaitsega kollektiivselt täranniseerima (ib 107).

4. Maitsestandard kui ajaproovile vastupidanud teos

Eelnevates osades näidati, kuidas ühendas Hume omavahel hea kunstiteose, hea hindaja, kunstireeglid ja maitsestandardi. Järgnevalt tihendab ta seda ühendust veelgi, pannes standardi kehtivuse sõltumata sellest, kui kaua kestab ja kui kaugele levib konkreetsele kunstiteosele osaks saav imetlus inimkonna ajaloos. Ajaproovile vastupidavast kunstiteosest saab Hume'i hinnangul justkui iseseisev maitsestandard. Siinjuures ei pruugi teos vastata kõigile loomuliku ande või vaatluse teel avastatud kunstireeglitele eraldiseisvalt. Tähtis on pigem, et ta tervikuna mõjuks meeldivalt ja rahuldavalt.

Hume illustreerib kunstireeglitest üleastumist ja ajaproovile vastupidamist poetide ja kirjanike abil. Kui mõned küündimatud kirjanikud peaksid publikule meeldima, siis mitte reeglite eiramise pärast, vaid sellest hoolimata, ning järelikult on nende töödes muud ilusad omadused. Hume toob näite Itaalia poeetist Luvovico Ariostost, kelle looming ei võlu meid mitte jubedate väljamõeldiste, tõsise ja koomilise stiili seguga või lugude katkendlikkusega, vaid väljendusjõu, mitmekesisuse ja ihalusega. Kuigi tema vead võivad vähendada meie rahuldust, ei olevat nad võimelised seda täielikult hävitama. Lisaks võivad kiiduväärsete omadustega käia käsikäes taunimisväärsemad omadused. Näiteks vanakreeka pimedalauliku Homerosi üldiseid ettekirjutusi ei seata Hume'i sõnutsi kunagi kahtluse alla, kuid kui süüvida detailidesse, on näha, et tema eepostes seguneb Achilleuse kangelaslikkus raevukuse ning Odysseuse mõistlikkus salakavalusega.

Hume möönab, et antiiksetel poetidel tuleb puudu kombekusest ja inimlikkusest. Seeläbi väheneb ka nende üllaste teoste väärtus. See asjaolu annab tema silmis kaasaegsetele autoritele antiiksete ees eelise: ajastu võib välja vabandada küll autori, kuid mitte tema teost. Sellest hoolimata meeldis Homeros publikule nii kaks tuhat aastat tagasi Ateenas ja Roomas kui ka Hume'i kaasaegses Pariisis ja Londonis. Teos ja tema autor on ajas kestma jäänud. Mõni ilukõneleja aga saavutab ainult ajutise populaarsuse ja vajub seejärel unustusse.

Maitsestandardi, kunstireeglite, kunstiteose ja selle hindaja ning ajale vastupidamise kirjeldamise kaudu püüab Hume leida lahenduse paradoksile: kuidas on võimalik sobitada seda, et kunsti puhul on kõik justkui maitse asi, ent samas saame öelda, et üks kunstiteos

on parem kui teine. Selle paradoksi juures kasutab ta nn ebaproportsionaalse paari argumenti (Dickie 1996: 125), mille sõnastab nii: „Kes väidab, et Ogilby ja Miltoni või Bunyani ja Addisoni geniaalsus ja elegants on võrdsed, väidaks, nagu oleks võrdsed ka mutimullahunnik ja Tenerife või tiik ja ookean. /.../ Maitsete võrdsuse printsiibid unustatakse, kui võrreldakse niivõrd ebaproportsionaalseid suurusid“ (Hume 1757: 231-232).

Eelmistes osades sai selgeks, et reegli ega hindaja otsustuse kaudu ei saa seda paradoksi lahendada. Nüüd tuleb vaadata, kas igal ajal igas kohas tunnustatud teos ise saab olla standardiks, mille järgi saaks hinnata teiste teoste headust.

4.1 Standardite muutumine ajas

Hume väidab, et teatud autorite teatud teosed – näiteks „Ilias“ (Homerose 2004), – on tunnustatud igal ajal igas kohas. Teos on ajaproovile vastu pidanud hoolimata sellest, et selle tegelaskujude imetlusväärsete omadustega kaasnevad kohati ka teatud puudused. Achilleuse vastuoluliste omaduste juures viitab Hume näiteks tema raevukusele. Kuid hoopis tähelepanuväärsem on siiski selle raevukuse põhjus – ilmajäämine oma vangivõetud orjatarist. Vähe sellest, et see temas raevu põhjustas, muutis see ta ka sõjatandril apaatseks, mis tekitab küsimuse, kas vastassugupoolest niivõrd sõltuv sõdalane on ikka imetlust väärt. Et tegu oli sõjasaagina kojutoodud orjaga ning üldse on Homerose eeposes naisi järjepidevalt koos traavlitega kaalukausile asetatud, paneb mõtlema, kas „Iliase“ tegelaskujude raevukus või salakavalus pole tänapäevases kontekstis mitte selle teose kõige väiksem „iluviga“.

Kõnealuse eepose kangelaste vastandlikest omadustest hoolimata peab Hume teost kokkuvõtvalt siiski õnnestunuks ja ajaproovile vastupidanuks. Kuid justnimelt seesama ajaproov ning teose hindamine kontekstist sõltuvalt ongi siinkohal see, mis Hume'i teooriale sisuliseks komistuskiviks saab. Esiteks ei saa me tänapäevases ühiskondlikus situatsioonis enam sugugi nii kindlalt väita, et orjapidamist propageeriv ja naisi madaldav teos imetlust väärib hoolimata selle suursugusest vormist. Ning kuigi Hume ütleb, et teosega tutvuv kriitik peab olema vaba eelarvamustest ehk püüdma autoriga samastuda, läheb see siiski vastuollu tema edaspidise väitega selle osas, kuidas ajastu võib välja vabandada küll autori, kuid mitte tema teose.

Lisaks sellele, et aja jooksul muutuvad moraalsed põhimõtted, võivad muutuda ka kunstilised eelistused. Hume kirjeldab ajaproovile vastupidamist kahe võimaliku stsenaariumiga: kunstiteosest saab kas igal ajal igas kohas imetlustvääriv objekt või kaotab ta oma esialgse tähtsuse igaveseks. Ta ei pea aga justkui võimalikuks olukordi, kus mõni teos või tema autor saab üleüldise heakskiidu osaliseks alles hiljem või taastab oma kaotatud autoriteedi. Näiteks juba korduvalt viidatud „Pähklipurejat“ laideti tema sünniajal nii lavakujunduse maitsetuse, tantsija inetuse kui nõrga muusika pärast, kuid ometi on see tänaseks saavutanud tohutu populaarsuse (Viru 2010: 23). Siinsamas võib tuua ka näite samuti Hume'iga samal sajandil ja koguni samal saarel elanud portretisti ja ajaloomaalija Angelika Kauffmanni teostest, mis aegade jooksul kordamööda kuulsust kogusid ja kaotasid. Kogu oma elu jooksul nautis tolle aja tuntuim naiskunstnik briti kuningakoja ja teiste kõrgaristokraatide tähelepanu ja tellimustöödest puudust ei tundnud. Juba sajandi pärast kategoriseeriti tema looming aga liiga ilutsevaks ja tundeliseks „pseudo-klassitsismi“ parimaks näiteks selle sõna halvimas tähenduses (Polli 2005: 13). Kuigi Hume võiks siinkohal osutada sellele juhtumile kui ajutisele ja odavale populaarsusele, mis peagi läbi nähti, ei saa ta seda teha, sest tänaseks on Kauffmann taas nii kunstiteadlaste kui publiku huviorbiidis.

4.1.1 Ajaproovile vastupidamise argumendid

Hume väidab, et ajaproovile vastupidamine osutab kunstiteose headusele. Seda toetab väide, et kaheldamatu väärtusega meistriteoste ajaproovile vastupidamine ongi see, milles peitub nii Hume'i teooria tegelik probleem ehk paradoks ise – hoolimata maitsete erinevusest on üks teos parem kui teine (Levinson 2002: 233-234). Levinson püüab sellele probleemile lahenduse leida meistriteoste kaudu. Kunstiteose peamine väärtus ehk tema ilu ja täiuslikkus seisneb võimes pakkuda meeldivaid kogemusi ning seda võimet omavad just meistriteosed, mis on läbi aja kestma jäänud ja laialt levinud. Meistriteosed aga ei saa ise anda maitsestandardit. Nad saavad olla vaid proovikiviks heale hindajale, kes nende abil määratleb teiste teoste väärtuslikkuse. Seega seisneb hea hindaja roll võimes näidata, millised on teosed, mis pakuksid meile parimaid võimalikke kogemusi ja elamusi. Seetõttu ongi mõistuspärane nende eelistus eeskujuks seada.

Kuigi sarnaselt Hume'ile ja Levinsonile on ajaproovile vastupidamist ka teiste autorite poolt oluliseks peetud, osutatakse samas sellele, kuidas teoste autoriteet võib siiski muutuda (Savile 2004: 255). Savile sätestab esmalt kunstiteose ajale vastupidamise põhimõtted ning palub kujutleda teost, mis läbib ajaproovi. Teos on oma ajaloo varajases staadiumis heaks kiidetud ja seetõttu peetakse seda väärtuslikuks. Kui me hiljem kaldume seda samuti heaks kiitma samadel põhjustel, kinnitab see varasemat hinnangut ja selle korrektsust. Hilisema hinnanguga võib aga varasema ka ümber lükata. Savile kasutab näitena Beethovenit - kui esimest korda kuuldi tema kvartette, öeldi, et need on struktureerimata ja ebakõlavad. Hilisemad hinnangud aga täheldasid nende sisemist korda ja meloodiat ning muutsid varasemad ekslikuks - nad osutasid kaasaegse kuulaja, mitte teose läbipõrumisele. Seega, kui Hume ütleb, et kehv poeet või kõnemees ei jää kestma, on tal mõneti õigus, kuid mitte selliste põhjuste kaudu, nagu tema ise pakub (ib 257).

Nii Hume kui Levinson eeldavad, et kui mingi teos on saavutanud meistriteose staatuse ehk seda on tunnustatud nii heade hindajate kui üldsuse poolt piisava aja jooksul, siis nii see jääbki. See eeldus on aga lühinägelik, sest esiteks standardid – nii moraali kui esteetilist maitset ja selle objekte puudutavad – muutuvad ajas. Viimast väidet toetavad tähelepanekud nii „Pähklipureja“ ja Kauffmanni kuulsuse kohta kui Savile'i Beethoveni näide. Need näited osutavad, kuidas teose „headus“, „maitsemeelte rahuldamisvõime“ ning „ajaproovile vastupidamine“ ei ole hoolimata reeglite otsimisest kunagi lõpuni prognoositavad.

Teiseks vajaks nii Hume'i kui talle sekundeeriva Levinsoni puhul täpsustamist, millisest perioodist alates võime üldse hakata ütlema, et ühest või teosest on saanud meistriteos. Kui Homeroose puhul viitas Hume korduvalt aastatuhandetele ja erinevatele riikidele, siis mille alusel väidab ta oma ebaproportsionaalse paari argumendis, et Milton on Ogilbyst hinnatum autor? Kas imetluse ajalist kestvust kriteeriumiks seades saame üldse oma kaasaegsetele mingeid hinnanguid anda või peaksime jätma selle tulevaste põlvede otsustada?

4.1.2 Ajast sõltuva teose argumendid

Hume'i ebaproportsionaalse paari argumendile osutades on Beethoveni autoriteeti näitena kasutatud ka muul viisil - erinevalt Savile'ist aga mitte Beethoveni enda

ajaproovile vastupidavuse võtmes, vaid tema suhtes teiste autoritega. Üks asi olevat otsida head hindajat sama ajastu kirjanike väärtuslikkuse hindamiseks, teine asi otsida teda tegemaks vahet Beethovenil ja biitlil (Cooper 1997: 97). Hea hindaja otsustus paistab olevat vastuvõetav ja usutav ainult siis, kui esteetiliste otsustuste üle kaalutletakse ühe kultuurilise traditsiooni ja teatud hulga kunstitööde liikide piires. Cooper leiab, et kui Hume tahaks kõlada veenvalt moodsa inimese kõrvus, vajaks tema seisukoht teatud osas värskendamist, sest järeleandmatu keskendumine ilule kui loomumasele ja hädavajalikule esteetilisele väärtusele ei olevat tänapäevale enam omane.

Kunstiteose ja tema autori ajast sõltumise argumenti kasutades on ka täheldatud, et „kunsti objektile“ keskenduvad kriitikud ei tunnista kunstniku mentaalset protsessi ja käsitlevad kunsti „tarbeväärtusena“, „ajatuna“, „mitteajalisuse“ tootena (Smithson 2003: 880). Iga kriitik, kes alaväärtustab kunstniku aega, on Smithsoni hinnangul kunsti ja kunstniku vaenlane. „Ajalisuse jões ujuvad küll kunstiajaloo igandid, kuid „olevik“ ei saa toetada Euroopa kultuure ega arhailisi ja primitiivseid tsivilisatsioone, vaid peab selle asemel uurima eel- ja pärastajaloolist vaimu; ta peab minema kohtadesse, kus kauge tulevik kohtub ammuse minevikuga“ (ib 881).

Smithsoni argumendid ei ole üles ehitatud küll sihilikult Hume'i vastu, kuid nende abil saab uurida, kas 18. sajandist pärinev ajalise kestvuse tegur rahuldaks kaasaegseid praktiseerivaid kunstnikke. Kuigi tema nõue mitte lahutada kunstnikku oma ajast sarnaneb Hume'i eelarvamuste puudumise ja kontekstistumise kriteeriumiga, on see kontekst erinev. Esimese neist peab silmas selle all kunstiteose looja vaimset maailma, teine aga ajastuomast ja kultuurilist keskkonda. Lisaks seob Hume just kultuurilise, teost tajuva keskkonna kaudu kunsti selle tarbeväärtusega, mida Smithson omakorda taunib. Just tarbeväärtus on see, mis paistab tegevat hea kunstiteose ajatuks ehk Hume'i mõistes igal ajal igas kohas hinnatuks. Tänapäevased arusaamad teose väärtusest on kohati aga palju sügavamad ja isiklikumad, samas ka ajutisemad ja paindlikumad. Nagu ka Cooper hästi välja tõi, vajaks Hume'i standard värskendamist: tema kinnisidee tuvastada kunstiteose reeglid ja teoste hindajad mõjub kaasaegsele kunstikogejale tõenäoliselt üsna ahistavalt.

5. Maitsestandardi edasiarendamine

Eelnevates osades sai selgeks, et Hume'i maitsestandardit ei saa kasutada kunstiteoste hindamiseks, vähemalt mitte tervikuna. Siiski leidub tema teoorias elemente, mida saaks ära kasutada, et püüda siiski näha, miks üks teos on parem kui teine. Selle jaoks tuleb esmalt veelkord meenutada, mida Hume standardi all silmas pidada võis. Olles nüüd lähemalt vaadanud, kuidas käsitleb ta reeglit, head teost ja head hindajat, saame selle probleemi sõnastada täpsemalt. Hume'i maitsestandardit võib mõista niisiis kui:

- a) reeglit: teos on hea siis, kui ta tekitab meeldiva tunde, kui tema vead ei riku seda, kui ta on ajaproovile vastu pidanud. Teoseid hinnatakse reeglile vastavuse järgi.
- b) viiele tingimusele (peenetundelisus, praktika ja võrdlusmomendi olemasolu, eelarvamuste puudumine, hea taju koos mõistusega) hindaja otsustust, et mingi teos on hea. Teoseid hinnatakse hindaja otsustuse alusel.
- c) head teost, mis vastab reeglile ja/või mida hea hindaja on tunnustanud. Teisi teoseid hinnatakse võrdluses selle teosega.

Ülesehituslikult on kõik need sõnastused loogilised ja ei välista teineteist, pigem moodustavad komplekti. Kuid see komplekt ei aita meil reaalselt määrata, milline teos on hea või teistest parem. Teose defineerimine viie omadusega hindaja kaudu satub suletud ringi, mis on Hume'i teooria üks suurimaid probleeme. Kui teos kõrvale jätta ja proovida standardit leida ainult hindaja kaudu, kaasnevad uued mured. Peenetundelist hindajat on võimatu leida ning kui ta ka leitaks, oleksid tema ülejäänud tingimused omavahel vastuolus. Ajaproovi argumenti kasutades aga võidaksid ainult igivanad teosed. Hume'i maitsestandardit kunstiteoste hindamisel paistab olevat lootusetu kasutada – tähendagu see siis reeglit, hindaja otsustust, mõnda teost või neid kõiki kokku. Et siiski analüüsida, kas standardi üksikutest elementidest mingit kasu võiks tõusta, tuleks Hume'i teooriast eemaldada kõige kriitilisemad elemendid ning hinnata ja täiendada allesjäänuid. Kuigi on väidetud, et Hume ei üritagi tuvastada ega sõnastada objektide üldilise ilu valemit, mis oleks millegi ilusolemise vajalik ja piisav tingimus (Dickie 1996: 123), tasuks proovida seda siiski teha. Järgnevalt on esitatud ühe võimaliku valemi kavand.

5.1 Hindaja hindamine

Nagu töö jooksul korduvalt tähele pandud, on hea hindaja kõige problemaatilisemad omadused peenetundeline maitse ja eelarvamuste puudumine. Need jätame hindaja hindamisel kõrvale. Hindaja loetud raamatud, külastatud kunstinäitused, etendused ja kontserdid on aga mõõdetavad ja vastavad sellele, mida Hume pidas silmas kunsti praktiseerimise ja selle liikide võrdlemise all. IQ-testiga saaks omakorda tuvastada, kas hindajal on piisavalt mõistust ja head taju, mida Hume pidas teoste hindamisel vajalikuks. Hea taju on küll laialivalguv mõiste, kuid kuna selle toimimise aluseks on intelligents, siis tasub viimast proovida mõõta. Lisaks tuleks hinnata hindaja enda antud hinnanguid, näiteks tema kirjutatud artikleid ja arvustusi. See näitaks, kas ta on olnud kunstiliikide praktiseerimisel põhjalik ning annaks täiendavat tõestust ka tema intellekti kohta. Liidame kõik vastavad näitajad kokku ja saame valemi:

$$A = x + y + z,$$

kus:

A = hindaja headus, punktides

x = hindaja poolt vaadeldud teosed, tk (Hume'il praktika ja võrdlus)

y = hindaja sisulised arvustused, tk (Hume'il hinnangud ehk otsustused)

z = hindaja IQ-tase (Hume'il mõistus ja hea taju)

Erinevaid hindajaid mõõtes moodustub pingerida, mis näitaks, kui tõsiseltvõetavad on ühe või teise hindaja otsustused. Kui soovime määrata hea hindaja kriitilise piiri, siis eraldame nimekirjast näiteks 30 esimest. Oletame, et 30. kohal asuva hindaja sai 301 punkti, millest saab hea hindaja (A+) lävend:

$$A+ = x + y + z > 300$$

5.2 Kunstiteose hindamine

Hea hindaja oli Hume'i teoorias see, kes pidi hindama omakorda teose headust. Kui tuvastame valemi abil, millised on head hindajad, saame edasi hinnata seda, kuidas nad üht või teist teost hindavad. Loeme kokku nende vastavad arvustused, nii negatiivsed kui positiivsed. Edasi vaatame, mida veel saab teose juures mõõta. Tõlgete ja esituspaikade järgi saaks hinnata teose geograafilist ulatust ehk seda, mida Hume pidas silmas

tunnustamiseks kõigi – või vähemalt võimalikult paljude - rahvaste poolt. Hume'i ajaproov on küll realselt mõõdetav, aga vajab ümberarvutamist teose ühe eluaasta kohta. Vastasel korral peaksime ootama sajandeid nägemaks, milline teos proovi läbis ega saaks kaasaegsemaid töid üldse hinnata.

Eelnevalt kirjeldatud parameetrid olid Hume'i essees olemas, kuid neile võib lisada veel selliseid, millele Hume ei osutanud. Praktilises kunstielus määratakse teostele ja nende autoritele auhindu. Näiteks Nobeli kirjanduspreemia antakse välja silmapaistvale kirjanikule, kelle teostes tulevad kõige paremini esile „idealistlikud suundumused” (Kändler, 2002: 19). Konrad Mäe medali saab aga maalikunsti teose, teoste seeria või näitusekomplekti eest, mis on oluliselt rikastanud eesti maalikunsti (Trossek, 2011: 100). Need ja teised preemiad võiksid olla üheks realselt eksisteerivaks mõõdikuks heade teoste tuvastamisel. Lisatingimuseks võib seada, et arvesse lähevad ainult need auhinnad, mille komisjonidesse kuuluvad ainult hea hindaja lävendi ületanud spetsialistid. Loendada saaks ka teoste lavastus- ja esituskordi, salvestusi, kordustrukke, tiraaže jne. Konkreetseid näitajad, mida mõõta, varieeruvad sõltuvalt kunstiteose liigist.

Soovime näiteks teada, kui hea kunstiteos on ballett „Luikede järv“. Alustame hindamisel sellele antud heade hindajate hinnangutest. Tuvastame kõik balletiga seotud arvustused ja eraldame nendest need, mille autorid ületavad lävendi (A+). Kõiki lävendi ületanud hindajaid tähistame A+n. Lisame valemisse ka teised mõõdetavad parameetrid:

$$B = a - b + c + d + e + f,$$

kus:

B = teose headus, punktides

a = positiivsed A+n arvustused, tk (Hume'il teose tunnustamine)

b = negatiivsed A+n arvustused, tk (Hume'il teose laitmise, teose vead)

c = teost esitanud riigid, tk (Hume'il tunnustamine kõigi rahvaste poolt)

d = aeg alates teose sünnist, aastates (Hume'il tunnustamine kõigil aegadel)

e = teosele määratud auhinnad, tk

f = teose lavastus-ja esituskorrad, tk.

Arvutame veel näiteks 30 balleti punktisummad ning võrdleme tulemusi. Siin on eelised vanematel kunstiteostel, millel on olnud rohkem aega levida erinevates riikides ning koguda esitusi ja arvustusi. Nagu eelpool öeldud, oli ka see üks Hume'i standardi probleemiks, sest sellisel viisil ei saa me omavahel võrrelda erinevate ajastute teoseid.

Selle probleemi ületamiseks täiendame valemite ja arvutame teose väärtuse ühe eluaasta kohta:

$$B = (a - b + c + d + e + f) : d$$

Oletame, et Luikede järv sai punktisummaks 3001. Kui ükski teine võrreldud ballett ei ületa seda summat, teeme kaks järeldust:

$$\text{Hea balletikunstiteos} = B + = (a - b + c + d + e + f) : d > 3000$$

$$\text{Balletikunsti standard} = \text{Luikede järv}$$

Standardiks oleks seega teos, mille hindamistulemused on vastavalt valemile oma žanri parimad. Seda, kuidas teosed ja nende autorid on standarditeks saanud, näitab ka see, kuidas nende järgi on hakatud nimetama valemi üht muutujat ehk auhindu. Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseumi kunstipremia „Köler Prize“ nimi on näiteks inspireeritud käesolevaski töös viidatud Johann Kölerist. Nimevalikut on põhjendatud sooviga „sümboolselt hüpata teiste eesti auhindade ette, nagu Kristjan Raua preemia ja Konrad Mäe medal“ ning sellega, et „Kölerit lihtsalt kõik teavad“ (Trossek 2011: 89).

5.3 Standardi kasutamine parameetrite lisamise ja mõõtmise abil

Sellisel kujul on valem muidugi lihtsustatud ja tulemus ei ole täpne. Tänapäeval on hindajaid ja nende arvustusi rohkem, kui 100 aastat tagasi. Hindajatel on ka rohkem võimalusi liikuda ja näha erinevaid lavastusi. Samas sünnib rohkem ka uusi lavastusi ja konkurents nende külastamiseks tiheneb, mis tasakaalustab kahte eelmist asjaolu. Tekivad ka õigustatud küsimused, millised hindajad ja teosed valimisse lisada, kas arvesse lähevad ainult rahvusvahelised või ka kohalikud auhinnad ning mitut teost täpselt tuleks võrrelda, et valim oleks usaldusväärne. Neid raskusi saab ületada arendades valemite edasi ja määrates selle muutujatele omakorda kriteeriumid. Kõigi teoste kõigi näitajate kogumine võtaks loomulikult ka aega, kuid see on teostatav, kasutades leksikonide ning kunstiteoste levitajate (teatrid ja kontsertasutused, kunstimuuseumid ja galeriid, kirjastused ja raamatukogud jne) andmeid. Kuna mõõtmine on empiiriline tegevus, sobiks see ka Hume'i eeldusega: kunstireeglid avastatakse vaatluse ja kogemuse kaudu.

Kui lisada valemisse veel statistikat piletimüügi, salvestuste vaatajate jms kujul, näeme ka, kui palju läheb teos korda tavapublikule. Lisaks saame valemikujule viidud standardi pöörata teistpidi ja otsida sealt sisulisemaid vastuseid küsimusele, mis ikkagi täpselt on see, mis teeb kunstiteose heaks. Kui oleme arvutamise tulemusena leidnud, et „Luikede järv“ on hea teos, pöördume tagasi sellele antud sisuliste hinnangute juurde. Näeme sealt muuhulgas, et balletis on ühendatud elu valulik tunnetus ja esteetiline ilu (Einasto 2003: 68); või et selle vastupandamatu veetlus seisneb romantilise kontseptsiooni ühtivuses muusikaga ning karakterite konfliktide tõepärases kujutamises (Kopra 2002: 20). Järeldame, et muuhulgas just sellised omadused teevad teose heaks. Seda headust ei paista rikkuvat isegi ainult teadlikule hindajale märgatav viga – baleriini väljasirutamata labakäsi (Lisa 1). Teoses on olemas Hume'i kirjeldatud kunstireeglid, neist on isegi üle astunud, kuid standard on püsima jäänud.

Mõõtmise ei anna aga lahendust autoriteedi pealesurumise probleemile. Isegi kui saame nüüd tõestada, et üks hindaja sobib teoste hindamiseks rohkem kui teine, ei tulene siit, miks peaks tema hinnangu endale eeskujuks võtma. Samuti pole mõistlik järeldada, et kellegi maitse on halb, kui „Luikede järv“ talle ei meeldi hoolimata selle kõrgetest punktidest. Tänapäevases liberaalses maailmas on tõenäolisem, et teiste hinnanguid võetakse arvesse niivõrd kui need sobituvad arvessevõtja seniste uskumuste ja teadmistega. Standard saaks seega olla vaid soovituslik ja suunav.

Kokkuvõte

Käesolevas töö eesmärgiks oli analüüsida, kas ja kuidas saab Hume'i maitsestandardi abil hinnata kunstiteoseid. Hume otsib standardit, mis lahendaks paradoksi, mille ühes osas seisab isikute võrdne õigus erinevatele maitsetele ja teises otsas teosed, mis on ilmselgelt erineva tasemega. Maitsestandard aitaks kooskõlastada inimeste tunded, mis nende teostega seoses tekivad, ja öelda, kelle tunded on rohkem õigustatud.

Töö tulemusena leidsin, et Hume'i maitsestandard pole kunstiteoste hindamisel kasutatav, sest esiteks on Hume'i mõistestik ebaselge ja standardisõnastus mitmetähenduslik. Mõistete juures nägin, et Hume kasutab sünonüümidega „head“ ja „meeldivat“, mis on aga õigustamatu samm. Samuti jäi ebaselgeks, kuidas täpselt mõistab ta standardit: kas reegli, otsustuse või teose endana. Kuigi leidsin, et tõenäoliselt tähendab standard Hume'i mõistes nende kõigi komplekti, ei aidanud see vastata küsimustele, kuidas standardi abil reaalselt mõne teose headust hinnata.

Teiseks ei saa hea teose reegleid tuvastada peenetundelisuse kaudu. Isegi, kui peenetundeline maitse eksisteeriks, oleks see ekslik ning teistel oleks seda raske tuvastada ja endale eeskujuks seada. Kui looksime peenetundelise maitse abil mõne sellise reegli, mis aitaks meil leida teoses vigu, ei järeldu sellest automaatselt, et teos on halb.

Kolmandaks ei saa hea hindaja reaalselt eksisteerida. Isegi, kui ta oleks peenetundeline, ei suudaks ta vastata kõigile ülejäänud Hume'i seatud tingimustele ega hinnata kõiki erinevaid kunstiliike. Samuti tekiks sellise hindaja taaskord tema tuvastamise probleem, sest kui määratleda teda teose hindamise kaudu, satume surnud ringi. Viimaseks tõin välja, kuidas hea hindaja ei arvesta sotsiaal-kultuurilise keskkonnaga, mis tähendab, et reaalsuses oleks raske nõuda teose headuse määramist ainult sellise hindaja otsustuse järgi.

Neljandaks on standardid on ajas muutuvad. Analüüsisin maitsestandardi ajalist mõõdet ning erinevate näidete abil leidsin, et standardit ei saa määrata ajaproovile vastupidanud teose kaudu. Esiteks ei arvesta Hume autoriteedi ajas muutumise erinevate stsenaariumidega ning teiseks jäävad tema enda vähesed illustreerivad näited ajale jalgu.

Töös kasutasin näidetena balleti- ja maalikunsti teoseid, mille hindamisel tavapubliku ja asjatundjate arvamused tihti lahknevad. Ainult ajaproovi argumenti kasutades kinnitaks Hume, et tegu on oma koha kindlustanud teostega, kuid ainult sellest jääb väheks ütlemaks, et need teosed on head. Maitsestandardit reegli või otsustusena käsitledes on aga nende teoste hindamine võimatu.

Praktikas kasutamiseks ehk kunstiteoste hindamiseks vajab standard edasiarendamist ehk konkreetset mõõtmismetoodikat, mille kohta esitasin kavandi töö viimases osas. Mõõtmismetoodika ehk valem koosneb kahest osast. Esimene osa on mõeldud hindajate headuse tuvastamiseks ja sisaldab hindajate poolt vaadeldud teoseid, nende antud hinnanguid ja intelligentsitaset. Teine osa on mõeldud teose headuse hindamiseks ja sisaldab ainult hea hindaja lävendi ületanud hindajate hinnanguid, teose geograafilist ulatust ja tema eluiga ning viimaseks teosele määratud auhindu ja esituskordi. Standardiks saaks seeläbi teos, mille mõõtmistulemused on vastavalt valemile oma žanri parimad.

Kasutatud kirjandus

- Carroll, Noël (1984). „Hume's Standard of Taste“. - *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, **43**, 181-94.
- Cervantes Saavedra, Miguel de (2007). *Don Quijote*. Madrid: Mediasat Group.
- Cooper, David E (1997). *Aesthetics: The classical readings*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Gracyk, Theodore (2009). „David Hume“. - *Companion to Aesthetics*. Ed. Stephen Davies, Kathleen Marie Higgins, Robert Hopkins, Robert Stecker, David E. Cooper. West Sussex: Blackwell Publishing. 2009, 331-334.
- Einasto, Heili (2003). „Suurte soovunelmate valss“. - *Teater. Muusika. Kino*, **5**, 68-77.
- Elridge, Richard (2003). *An Introduction to the Philosophy of Art*. New York: Cambridge University Press.
- Dickie, Georg (1996). *The Century of Taste. The Philosophical Odyssey of Taste in the Eighteenth Century*. New York: Oxford University Press.
- Homeros (2004). *Ilias*. Tallinn: Varrak.
- Hume, David (1739). *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Clarendon Press. 1888.
- Hume, David (1741). „Of the Delicacy of Taste and Passion“. - *Essays and Treatises of Several Subjects*. **1**. London. 1777, 4-8.
- Hume, David (1757). „Of Tragedy“. - *Essays and Treatises of Several Subjects*. **1**. London. 1777, 217-226.
- Hume, David (1757). „Of the Standard of Taste“. - *Essays and Treatises of Several Subjects*. **1**. London. 1777, 227-250.
- Hume, David (1748, 1751). *An Enquiry concerning Human Understanding, and an Enquiry Concerning the Principles of Moral*. Oxford: Clarendon Press. 1894.
- Jõgi, Aime (2001). „Kõleri sünnipäeva tähistab postkaardikogu“. - *Sakala*, **43**, 3.
- Kivy, Peter (1967). „Hume's Standard of Taste: Breaking the Circle“. - *British Journal of Aesthetics*, **7**, 57-66.
- Kopra, Karin (2002). *Luikede järv*. Tallinn: Rahvusooper Estonia.
- Kändler, Tiit (2002). „100 aastat Nobeli auhindade saatel“. - *Horisont*, **1**, 16-22.
- Levinson, Jerrold (2002). „Hume's Standard of Taste: The Real Problem“. - *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, **60**, 227-238.
- Polli, Kadi (2005). *Šveitsi muusa. Angelika Kauffmann 1741-1807*. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum.
- Santayana, George (2009). *Ilutunne*. Tartu: Ilmamaa.

- Savile, Anthony (1982). „The Test of time“. - *Aesthetics and the Philosophy of Art - the Analytic Tradition. An Anthology*. Ed. Peter Lamarquet, Stein Hangom Oben. Malden, MA: Blackwell Publishing. 2004, 253-261.
- Shelley, James (1994). „Hume's Double Standard of Taste“. - *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, **52**, 437-445.
- Shusterman, Richard (1993). „Of the scandal of taste: social privilege as natural in the aesthetic theories of Hume and Kant“. - *Eighteen-Century Aesthetics and the Reconstruction of Art*. Ed. Paul Mattich Jr. Cambridge: Cambridge University Press. 96-119.
- Smithson, Robert (2003). „A Sedimentation of the mind: Earth Projects“. - *Art in Theory 1900-2000. An anthology of Changing Ideas*. Ed. Charles Harrison, Paul Wood. Oxford: Blackwell Publishers. 880-881.
- Townsend, Dabney (2001). *Hume's Aesthetic Theory*. London: Routledge.
- Townsend, Dabney (2006). *Historical Dictionary of Aesthetics*. Lanham, Maryland: The Scarecrow Press.
- Trossek, Andreas (2011). „Köler Prize 2011“. - *KUNST.EE*, **1-2**, 89-100.
- Tuumalu, Tiit (2012). „Toomas Edur, rahvusballeti vedur“. - *Postimees*, **107 (6492)**, 14-15.
- Viru, Liina (2010). *Pähklipureja*. Tallinn: Rahvusooper Estonia.
- Volt, Marek (2007). „Kas hea kunst peab meeldima?“. - *Kunstiteaduslikke uurimusi*, **16**, 85-95.
- Wieand, Jeffrey (1983). „Hume's Two Standards of Taste“. - *Philosophical Quarterly*, **34**, 129-142.

Resümee

Käesolevas bakalaureusetöös küsitakse, kas ja kuidas saab David Hume'i essees „Maitsestandardist“ kirjeldatud standardit kasutada kunstiteoste hindamisel. Hume'i essees otsib standardit, mis lahendaks paradoksi: kuigi inimestel on võrdne õigus omada erinevaid maitseid, on siiski ilmselge, et üks kunstiteos on parem kui teine. Standardi abil saaks erinevad maitseid kooskõlastada või vähemalt otsustada, millised neist on vastuvõetavad ja millised mitte.

Töös uuritakse, milliseid mõisteid Hume kasutab, mis teeb Hume'i arvates kunstiteose heaks, milline hindaja seda headust tajub ning kas standard kehtib ajast sõltumatult. Esitatud on nii käesoleva töö autori enda kui teiste autorite argumendid, sh ka nende omad, kelle väidete aluseks ei ole Hume'i kõnealune essee. Argumentide kinnitamiseks tuuakse näiteid erinevatest kunstiteostest.

Töös püstitakse hüpotees, et Hume'i maitsestandard ei ole kunstiteoste hindamisel kasutatav, sest esiteks on Hume'i mõistestik segane, teiseks on tema seatud kunstiteoste hindamise tingimused võimalikud ainult hüpoteetilisel tasandil ning kolmandaks pole ta arvestanud standardite muutumisega ajas. Välja pakutakse alternatiivseid lahendusi kunstiteoste hindamiseks.

Summary

This Bachelor's thesis "David Hume's standard of taste in evaluating works of art" asks if and how the standard described in David Hume's essay "Of the Standard of Taste" can be used to evaluate works of art. Hume's essay searches for a standard that would solve a paradox - even though people are equally entitled to have different tastes, it is obvious that one work of art is better than another. A set standard would help to reconcile different tastes or at least to decide which ones are acceptable and which are not.

The thesis looks at what kind of terms Hume uses, what makes a work of art good in his opinion, what kind of evaluator can sense that goodness, and if the standard applies regardless of time. In this paper the arguments of the paper's author and the arguments of other authors are presented, including authors whose statements are not based on Hume's previously mentioned essay. Examples from different works of art are used to confirm the validity of these arguments.

This Bachelor's thesis proposes a hypothesis: Hume's standard of taste is not applicable when evaluating works of art. Firstly because Hume's nomenclature is muddled, secondly, the conditions he sets for evaluating works of art are only feasible on a hypothetical level, and thirdly, he has not taken into account how standards change in time. Alternative solutions for evaluating works of art are proposed.

Lisa 1

Alena Shkatula Pjotr Tšaikovski „Luikede järves“. Rahvusooper Estonia, 2002. Foto: Harri Rospu

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Triinu Soikmets, sünnikuupäevaga 28.08.1983

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„David Hume'i maitsestandard kunstiteoste hindamisel“,

mille juhendaja on Marek Volt

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 19.05.2014